

Rekonstruktív dekonstrukció

Adalékok a kulturális emlékezet metamodern fordulatának értelmezéséhez

A metamodernitás a modern és a posztmodern között oszcillál. A metamodernitás integrálja mind a négy korábbi kulturális kódot: az őshonos, a premodern, a modern és a posztmodern kódokat. A metamodern rekonstruktívan dekonstruálja a dekonstrukciót. Sokaknak bizonyára teljesen idegenek, talán érthetetlenek az előző mondatok. A közelmúlt kulturális – vagy akár politikai – mozgásait, történéseit vizsgálva azonban rá kell eszmélnünk, hogy a poszt-posztmodern kor metanarratívája megfogalmazásra vár. Arra természetesen nem vállalkozhatom, hogy ezt megtegyem, de szeretnék néhány adalékkal szolgálni ehhez. Egyszerre személyes, szakmai és szellemi aspektusból...

Berlin

A közelmúltban Berlinben jártam, ahol abban a szerencsében volt részem, hogy bejárhattam a Schlossplatz 1.

(korábban Marx-Engels-Platz 1.) szám alatti épületet. Az egykori Német Demokratikus Köztársaság (NDK) Államtanácsának székháza jelenleg a European School of Management and Technology intézményének ad otthont... A jelenlegi és a rendszerváltás előtti címből kiderül, hogy már az épület elhelyezkedése is szimbolikus volt. A Schlossplatz névadója értelemszerűen az egykori porosz királyi palota, az úgynevezett Stadtschloss volt, amely bár a II. világháború során komoly bombatalálatokat kapott, szerkezete nyolcvan százalékban megmenthető lett volna. Azonban „szerencsétlenségére” Berlin „keleti oldalán” feküdt, így sorsa az elbontás lett. Az Államtanács székházának 1961-es átadásakor a Spree szigete (a jelenlegi Museumsinsel déli része), így a Palota helye teljesen kopár volt, parkolóként, illetve fontosabb tömegrendezvények helyszínéül szolgált.

Az államtanács székház viszonylag igényes, szocialista modern épületének leglátványosabb különlegessége, hogy

A berlini Városi palotáról készült légi felvétel 1905 és 1925 között
Fotó:
ismeretlen szerző
© Wikimedia Commons

A berlini
Államtanács
épülete
napjainkban
Fotó:
ismeretlen
szerző
© Wikimedia
Commons

főbejárata a lerombolt királyi palota 4. számú, oldalsó kapuzatának tökéletes rekonstrukciója. Ennek oka, hogy a (feltehetően hamis) legenda szerint a kapuzat emeleti erkélyéről kiáltotta ki 1918 novemberében, a császár lemondását követő hatalmi vákuumot kihasználva, Karl Liebknecht a Német Szocialista Köztársaságot. E cselekedete azonban legfeljebb jelképesnek volt tekinthető, hiszen néhány órával korábban Philipp Scheidemann már a Reichstag erkélyéről kikiáltotta a weimari köztársaságot.¹

A tökéletesen felújított épületben jelenleg egy nemzetközi gazdasági képzést végző, profitorientált iskola működik, Európa egyik legjobbja. A multinacionális nagyvállalatok által alapított intézményben az oktatás a profitmaximalizálásról szól, és gyakorlatilag kizárólag angol nyelven folyik. Azaz Berlin, és így talán egész Németország első számú ingatlana egyfajta idegen testként él önálló életet, számos karakteres történelmi szimbólumot hordozva magán, illetve belső tereiben.

Az Államtanács egykori székháza teljes műemléki védeltséget élvez, ami nemcsak az épületszerkezetekre vonatkozik, hanem a belső díszítésekre is. Így fordulhat elő, hogy ma a korábbi tanácsteremből leválasztott egyik tanterem falát az egykori NDK hatalmas címere „díszíti”.

Az első emeleten található Erich Honecker egykori irodája, amelynek világítását még az eredeti, tipikusan

„NDK-s” lámpatestek biztosítják. (Állítólag a pártfőtítkár nagy rajongója volt a legkülönfélébb világítótesteknek.) Az iroda – a „demokratikus” államberendezkedés jegyében – nem a Marx-Engels-Platz felé, azaz a nép felé nézett, hanem a csendes, mindenki elől elzárt kertre. Ezt a kertet a déli oldalról az NDK állambiztonsági szervezete, a Stasi által használt irodaház szegélyezte, biztos, ami biztos. A – valós esztétikai értéket nem hordozó – kert szintén műemléki védeltséget élvez, így az itt virító, Honecker elvtárs felesége által ültetett rózsabokor is.

Az épületben tehát még ott kísért a múlt, amellyel a mostani tulajdonos – a műemlékvédelmi hatóság nyomására – megbékélt. Az intézmény egyik, magyar nemzetiségű vezetőjének megfogalmazása szerint ők nem a múlt elszenvedői, hanem két lábbal a történelmen állnak...

Az elmúlt évtizedek, ahogy a politikában, úgy az egykori Marx-Engels-Platz életében is számos változást hoztak, a már említett névváltoztatás(ok)on túl. Az 1970-es években a stabilizálódás jeleit mutató keletnémet állam parlamentjének új, reprezentatív épülete számára a Berliner Stadtschloss 1950-ben elbontott épületének helyét szemelték ki a Spree egyik központi fekvésű szigetén. A terület Kelet-Berlin szívében feküdt, biztos távolságra a faltól, majdnem félúton Berlin két legnevezetesebb tere, az Alexanderplatz és a Pariser Platz között. A Branden-

¹ Berlin Palace https://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_Palace

burg Tor közvetlen környezete – azaz a Pariser Platz – ekkor teljes pusztaság volt, csak alig néhány épület maradt meg a II. világháború pusztítása, majd a kommunista rezsim történetiséget minden formájában elutasító bontásainak köszönhetően. Ellenben az Alexanderplatz eddigre szinte teljesen kiépült a keletnémet városfejlesztés mintapéldájaként, a 368 méter magas tévétoronnyal, illetve az innen induló Karl-Marx-Allee gigantikus lakóépület-sorával.

A Spree mellékágának túloldalán, a (szintén szimbolikus) Unter den Linden 1. szám alatt ekkor már ott terpeszkedett a – részben az egykori Alte Kommandantur helyét elfoglaló – külügyminisztérium hosszú, modernista szalag-épülete, és állt a korábban már említett Staatsratsgebäude, azaz az Államtanács székháza is a szomszédban.

1973 novemberében kezdődtek meg az építési munkálatok, amelyek során 19 300 tonna acélt, 56 000 tonna betont és 8000 m² felületet kitevő üvegtáblát építettek az épületbe, illetve 5000 tonnányi szórt azbesztet a tűzvédelem okán. A vasbeton szerkezetű közlekedőmagokra tisztán acélrácsos szerkezetű tartók és az azokra függesztett födémek épültek.

Az épület neve Palast der Republik, azaz a Köztársaság Palotája lett, ami nyilvánvalóan – és némiképp anakronisztikusan – utalás a korábban itt álló királyi palotára. A Palota két, rendezvények megtartására alkalmas csarnokának egyike az NDK Népi Kamarájának ülésterméül szolgált. A Nagyterem hatalmas, hatszög alakú, 67 méter átmérőjű és 18 méter magas csarnokában pedig kongresszusokat és koncerteket tartottak, sokszor Nyugatról

Kelet-Berlin,
kilátás
a tévétoronnyból,
1970
Fotó:
Nagy Gyula
© fortepan

A berlini Kommandantenhaus (Parancsnoki ház), a világháborúban megsemmisült épület másolata 2001 és 2003 között készült, 2009 Fotó: Jörg Zägel © Wikimedia Commons

érkező fellépőkkel. A parlamentáris funkciók mellett kulturális, közösségi és szabadidős terek is helyet kaptak az épületben: tekepálya, étterem, tejvó, diszkó és egy kis színház. Számos elismert keletnémet képzőművészt kértek fel a belső terek dekorálására, amelyeket modern formatervezésű lámpasorok világítottak meg. Ezek miatt a keletnémet köznyelv Erich lámpatárának (németül: Erichs Lampenladen) nevezte az épületet.

1989-et követően a Köztársaság Palotája elveszítette jelentőségét, 1990 szeptemberében az azbeszttartalma miatt egészségre veszélyesnek ítélt létesítményt teljesen lezárták. 1998-ban megkezdődtek az azbesztmentesítési munkálatok, az épület későbbi hasznosíthatóságát szem előtt tartva. Ennek ellenére 2002-ben a Bundestag a Palota jövőbeni lebontásáról hozott határozatot, helyén a tervek szerint a Humboldt Forum nevű parkot hozták volna létre, de már a királyi palota újbóli felépítésével is számolva. Az ekkorra már Néppalotának (németül: Volkspalast) átnevezett épület 2004-ben még egyszer újraéledt, kulturális rendezvényeknek, koncerteknek és kiállításoknak adva otthont. Berlini művészek több kísérletet tettek, hogy az épületet annak közösségi funkcióit is megőrizve megmentsék a város számára, ám kísérletük nem járt sikerrel: 2006. január 19-én a Bundestag elrendelte a Köztársaság Palotája lebontását, ami 2008-ra be is fejeződött. Helyére – sok-sok vita után – visszaépült a XVIII. század elején kiépült, de végleges formáját a XIX. század közepén elnyerő, római barokk ihletésű királyi palota jelentős része. Néhány „apró” változtatással...

A Stadtschloss újjáépítésének gondolatát Wolf Jobst Siedler nyugat-berlini újságíró 1991-es esszéje vetette fel elsőként, de e szándéka csak mérsékelt számú támogatóra

talált. Ezek élére Wilhelm von Boddien üzletember állt, és az általa létrehozott egyesület egy évtizedig gyakorlatilag egyedül küzdött a rekonstrukcióért. 1993-ban Goerd Peschken építészettörténész ötlete nyomán von Boddien és csapata az eredeti helyén építési állványokból és nyomtatott molinókból felépítette a palota tömegrekonstrukcióját, amely gyökeresen megváltoztatta a közvélemény és a politika hozzáállását az újjáépítéshez.²

Hosszú, kormányzati ciklusokon átívelő társadalmi vitákat követően a Bundestag 2007-ben végleges döntést hozott az újjáépítésről. A vita részben a többletköltségekről, részben a történelmi-pszichológiai ellenérzésekről szólt. A kompromisszumos – különbizottság által kidolgozott – döntés szerint a palota három homlokzatát tervezték újjáépíteni, a belső tér azonban teljesen modern kialakítást nyert. Az építész tervező kiválasztására 2008-ban pályázatot írtak ki, amelyet az olasz Franco Stella nyert meg. Tervében egyes belső terek a Palota eredeti dísztermeinek arányait kapták, lehetővé téve, hogy később – amennyiben erre igény mutatkozna – rekonstruálni lehessen azokat. A rekonstrukció a külső falak eredeti vastagságát is követte, korszerű, hőszigetelt szendvicsszerkezetet használva. A modern külső homlokzat az Alexanderplatz felé néző oldalra került, ahol a Palota legrégebbi, reneszánsz részei voltak. Ezek rekonstrukciójára semmiképpen sem volt lehetőség, mivel az eredeti tervekől alig maradt valami. Az eredeti barokk homlokzatok újraépítésére is csak egy amatőr fotós hagyatékának perspektíva-korrekcióval történt átdolgozásával nyílt mód.

A német kormány költségvetési megszorításai késleltették az építkezés megindítását, az alapkövet végül 2013. június 12-én tették le, a kupola csúcsára a keresztet – több éves vitát követően – pedig 2020. május 29-én helyezték.

Az épület új funkciójára a múzeumtól a köztársasági elnöki rezidenciáig számos ötlet felvetődött. Végül – miután az állam hangsúlyosan kerülni kívánta a politikai reprezentáció esetleges szerepét – összetett kulturális program született Humboldt Forum néven. Egy, az Európán kívüli művészeti gyűjteményt magába foglaló múzeum, valamint két étterem, egy színház, egy mozi és egy előadóterem kapott végül helyet az újjáépített Stadtschlossban.³

Ezzel visszaállt a sziget százhusz évvel ezelőtti rendje az újjáépített királyi Palota északi oldalán, a XVII. században kialakított Lustgartenben Schinkel Altes Museumával és a többi múzeumépülettel, valamint a porosz állam-egyház reprezentánsával, a berlini dómmal.

A Museumsinseltől induló sugárúton, az Unter den Lindenen érdekesen keveredik az elmúlt harminc év új,

² KOVÁCS Dániel: *Fejedelemtől a párttitkárig – és vissza. Humboldt Forum az újjáépülő berlini Stadtschlossban = Múzeumcafé*, 2018. október 14.

<https://muzeumcafe.reblog.hu/fejedelemtol-a-parttitkarig-es-vissza-humboldt-forum-az-ujjaepul>

³ Berlin Palace, https://en.wikipedia.org/wiki/Berlin_Palace

kissé arctalan építésze a századforduló – részben rekonstruált – poroszos historizmusával. A sor a már említett Alte Kommandanturral indul, amely önmagában is megérne egy cikket. Az első, itt álló épület barokk stílusban készült el Johann Gregor Memhardt építész tervei szerint. Ezt 1795-ben kibővítették, majd 1873-ban neoreneszánsz stílusban ismét átalakították. A II. világháborúban súlyosan megsérült, majd lerombolták, hogy helyére az NDK külügyminisztériumának modernista épület-tömbje kerülhessen. Ez volt a legrövidebb életű ház ezen a helyen, mivel 1995-ben ezt is lebontották, hogy újjáremthessék a Werderscher Markt területét. Az Alte Kommandantur épületét végül a Bertelsmann médiakonglomerátum és a Bertelsmann Stiftung építette újjá, az egykori U alakú épület belső udvarának modern stílusú beépítésével. Mivel eredeti tervek itt sem álltak rendelkezésre, ezúttal is a háború előtti történelmi fényképek és tanúvallomások segítettek a tervezési munkát. Az épület 2003 novemberében készült el.

Mára az Unter den Linden két végpontja, az Alexanderplatz és a Pariser Platz is izgalmas egyensúlyba került, az egyik a helyi lakosság kiszolgálásában játszik fontos szerepet szocialista örökségével, a másik pedig a Brandenburgi kapuval és a sugárút léptékéhez igazodó méretű új középületeivel a város első számú turisztikai látványosságává vált.

Ebben a dinamikus, ma is alakuló egyensúlyban egy apró anomáliát azonban észrevehet a figyelmes arra járó: az egykori Stadtschloss 4. számú kapuzatából kettő is megvalósult egymástól pár száz méterre. Az egyik egy pár éves másolat az eredeti helyen, a Humboldt Forum oldalhomlokzatán, a másik pedig egy hiteles rekonstrukció az egykori Staatsrat épületén 1961-ből, a szocialista éra „múltat végképp eltörölni” ideológiai parancsa és egy alighanem fals, politikai mítoszteremtő szándék „sajnálatos balesetének” köszönhetően. Igazi poszt-posztmodern szituáció, amelyben jól kirajzolódik korunk ellentmondásos viszonya az emlékezéshez és ezen keresztül az időhöz...

A modern(itás) és a hagyomány átértelmezése

Napjaink globalizmusa és technéorientáltsága az időszemléletünk teljes átgondolását tenné szükségessé, még ha a ránk zúduló állandó információözön legtöbbször el is nyomja ezen készítéseinket. Egyetlen példaként a fortepan.hu internetes oldalt említeném, amelyen fellelhető az egész XX. századi történelem, méghozzá számos –

többnyire szubjektív – aspektusból interpretálva. Egyszerre láthatjuk a budavári palota századfordulón kiépült állapotát az egyvel korábbi (barokk) és későbbi (szocialista) változattal.

Berlin közelmúltja átütő erővel elevenedik meg bárki számára – alapvetően amatőr fotók révén – egészen pontosan öt másodperc alatt, akár a 4-es, 6-os villamoson utazva... Vége a levéltárak csendjében kutató felkentek kizárólagos megismerési és interpretálási monopóliumának.

Vége a „klasszikus modern” korszakának, még ha ezt Pazár Béla egyfajta időtlenséget kifejező fogalomként igyekezett is kanonizálni doktori disszertációjában,⁴ tegyük hozzá: teljesen jogosan. A ma pályájuk végére érő építészek szellemi genealógiája, a II. világháború utáni Új Építészet Körének köszönhetően szinte teljesen a modernizmusra, az úgynevezett nemzetközi stílusra vezethető vissza, gyakorlatilag száz százalékban. Már a posztmodern megjelenése is halálos fenyegetést jelentett számukra (lásd a „Tulipán-vitát”), de napjaink kiüresedett minimalizmusa és urbanizációs zsákutcája sem jelent túl pozitív visszacsatolást. Ugyanakkor a modernitás vívmányai megkerülhetetlenül beépültek életünkbe, nemcsak fizikai, tárgyhasználati értelemben, hanem gondolkodásmódban, szellemi konstrukciók formájában is.

Ez igaz volt a posztmodernre is, amely nem túlhaladni akarta a modernizmust, hanem részben a premodern jelentéstöbblettel gazdagítani azt (lásd kritikai regionalizmus). Mára azonban a posztmodernen is túl vagyunk, aminek illusztrálására szándékosan nem építészeti példát hozok. Krusovszky Dénes, a hazai irodalom meghatározó alakja fogalmazta meg egy interjúban, hogy „ha mondjuk, Mészöly Miklós vagy Esterházy Péter posztmodern szövegeihez hasonlítasz egy mai regényt, akkor nyilván érezheted azt, hogy van egyfajta visszalépés a klasszikus megoldásokhoz, illetve azok újragondolása történik. A kortárs irodalomban látványosan tetten érhető a történetek elmondhatóságának újragondolása. A posztmodern megkérdőjelezte a történeteket, magát a beszédet is, most megint a történetek érdekesebbek. Ez nem a posztmodern elutasítása, csak annak átszűrése a mai helyzetre.”⁵

A poszt-posztmodern kor és állapot bizonytalanságához érkezünk el, amelynek megértéséhez érdemes egy kicsit a múlt felé fordulni. Mit jelent(ett) a modern? Honnan származik a kifejezés? Mikortól beszélhetünk modernről, és az élet milyen területein? Kérdések, amelyekről elfelejtkeztünk a modernizmus már említett, a „múltat végképp eltörölni” ideológiai frázisa miatt.

⁴ PAZÁR Béla: *Klasszikus és modern. Disszertációs dolgozat*. Bp., BME Építőművészeti Doktori Iskola, 2014

⁵ KRUSOVSZKY Dénes: *Könnyebb kultúrharcos mítoszokat gyártani, mint elfogadni, hogy nem voltam elég jó* = 444, 2023. július 26.

<https://444.hu/tldr/2023/07/26/krusovszky-denes-konnyebb-kulturharcos-mitoszokat-gyartani-mint-elfogadni-hogy-nem-voltam-eleg-jo>

Nádasdy Ádám egy korábbi esszéje szerint: „A modern az európai nyelvekben a latin modernusból származik. Ez utóbbi a klasszikus latinban még nem fordul elő, a szövegekben először a hatodik században bukkan föl, azaz kései, középkori latin alakulat. Alapja a klasszikus latin modo időhatározó, melynek jelentése »csak az imént, éppen most, kevéssel ezelőtt«. A modernus eredeti jelentése tehát »az iménti, mostani, jelenlegi, friss«. Ráadásul ez a jelentés lassan megváltozott: már nem »jelenlegi«, hanem »a kornak megfelelő, divatos, új« volt. A francia szó a tizenhatodik században bekerült az angolba, a tizennyolcadik század során a németbe, onnan pedig a magyarba.”⁶

Ízlelgessük egy kicsit a fenti szavakat, amelyek a modern gondolkodást egészen más fénytörésbe helyezik, mint napjaink közhelyes hivatkozásai, felületes szóhasználatunk. Látszólag nagyot ugorva hosszan idézem Szepessy Péter Donátnak a magyar táncművészet kapcsán a hagyományról megfogalmazott gondolatait.

„A hagyomány arra való – vagy arra volt való –, hogy az embereknek a világban és a társadalomban való eligazodását segítse. Sajátos tudásforma, amely elsősorban arra szolgál, hogy az emberek cselekedeteit etikailag orientálja. A hagyomány a társadalomban folyamatosan és dinamikus módon jelen... a »felvilágosult«, modern tudáskészlettelől sokban eltérő tartalmakat hordozott.

A modern gondolkodás tudomány- és technológia-centrikus. Az ismeret- és tudásszerzés egyetlen legitím formájának a »tudományost« tekinti, kizárva abból a korábban elfogadott másik két megközelítésmódot, a művészetet és a vallást. A modern tudomány szemléletmódja és alapvető »módszertani eszköze« a pozitívizmus. A modern tudomány elsősorban a tapasztalati eljárásokra épít, vagyis empirikus. Igaz, hogy állításait matematikailag stilizált nyelven, szigorú logikai elvárásoknak megfelelően fogalmazza meg, de ettől még alapjában véve a tapasztalati úton szerzett ismeretekre alapoz... A modern ember a természetet, a társadalmat és a világot általában uralni szeretné, maga alá gyűrni, és ha kell, ennek megfelelően átalakítani. A mitológikus gondolkodás ezzel szemben a természettel és a világmindenséggel való harmóniára törekszik, és ennek megfelelően erre ad megoldási kulcsokat...

A modern gondolkodás szemében a mitológiai tudás egyik legnagyobb hiányossága, hogy nem jövőorientált tudás-, illetve gondolkodásforma. A mítosz a múlt tudását azért alakítja, szervezi történetté, hogy a jelenben

adjon bázist a cselekvésekre, a tettekhez. A mítosz a tapasztalat lecsapolt bölcsessége. Normákat ad, arra utal, hogy a kapott tudás már kipróbált...

[...] A modern ember világát meghatározó cselekvéstípus a célracionális cselekvés, amely során a következménynek mindig instrumentalizálnak kell lennie, érvényesülnie kell az önérték-érvényesítő posztulátumnak és a cél, eszköz, következmény relációban a hatékonyságnak... A tradicionális közösségeket integráló kollektív tudat visszaszorul, eltűnik, és ezzel együtt eltűnnek azok az értékek és normák, amelyek az emberi cselekvéseket koordinálták. Helyettük nem jelenik meg új, beáll az anómia állapota, a tartós érték- és normanélküliség.”⁷

Hamvas Béla gondolkodásmódját követve az ember elkezd a bűnbeesés időpillanata után kutatni, elsősorban az európai kultúrában, természetesen. Ha ezt tesszük, akkor arra jövünk rá, hogy az európaiság nem más, mint egyfajta oszcilláció. Ingadozás, mondhatni, ugrálás az új(donság) és a múltbéli dolgok, a hagyomány vagy inkább az örökség felé fordulás között. A modernizmus évszázada látszólag visszavonhatatlanul lehetetlenné tette a múltbéli dolgok életben tartását, csak az újnak adva kibontakozási lehetőséget. Mára odáig jutottunk, hogy a korábbi korokat a világ minden pontján kizárólag ebből a szempontból vizsgáljuk, így az európai gondolkodásmód egyetemessé és mindent áthatóvá vált, de a modern látószög által gypólusúvá téve.

Buji Ferenc ezt a folyamatot így írja le egy tanulmányában: „Ami Európában egy hosszan tartó autochton fejlődés eredménye volt, az az Európán kívüli kultúrák számára egy idegen erő ellenállhatatlan hatásából fakadt: amint kapcsolatba kerültek Európával, immár nemcsak isteneiket cserélték más istenekre, hanem évezredek óta stabil kulturális szubsztrátumuk is megrendült... Ami Európában két-három évezred alatt játszódott le, ezekben a kultúrákban egy-két évszázad vagy évtized alatt. Akár azt is mondhatjuk, hogy e kultúrák ekkor léptek be a történelembe... A lélek, amely e kultúrákat évezredekken keresztül mozgatta, észrevétlenül tűnt el a világból, hogy helyét mindenütt fokozatosan átvegye az a lélek, amely az európai kultúrát mozgatta.”⁸

A Buji által leírt, európai kultúrát mozgó lélek vezető el – többek között – Fukuyama harminc évvel ezelőtti, a történelem végét vizionáló, bombasztikus gondolataihoz. A modernitás az 1990-es évek elejének politikai és gazdasági változásaival látszólag egy periodikus történelmi korszakot zárt le. Két évtized és napjaink vallási,

⁶ NÁDASDY Ádám: *A „modern” és a belőle képzett fogalmak jelentés- és használatitörténete* = *Replika*, 1998, 30. sz., 33–40.

⁷ SZEPESSY Péter Donát: *Táncművészet – Táncművészet és mozgalmak* = *Magyar Művészet*, 2021, 5. sz., 26–33.

⁸ BUJI Ferenc: *„A mindenség fénye az emberben” – A nyolcvan éves László András köszöntése* = *Magyar Művészet*, 2022, 2. sz., 63–70.

nemzeti – mondhatni, romantikus – ellentétei kellett annak felismerésére, hogy ez a szemlélet mennyire fals volt... Egyszerűen nem vettük a fáradságot, hogy a szavak mint szimbólumok mögé nézzünk. Most mi tegyük meg ezt, pár bekezdés erejéig!

Talán érdemes a romanikával kezdenünk, mint az első egységes korstílussal, amely nem másról, mint a római kor klasszikus szépségideáljához való visszatérésről szól. Pontosabban annak az Európába betörő barbárok tradícióival és a keresztény vallással történő kibékítéséről. Az új, formálódó gazdasági és politikai körülmények a múltban keresték formai, művészi és építészeti kifejezési lehetőségeiket.

Ezt a reprezentációs gyakorlatot szakította meg a gótika, amely szó szintén nagyon árulkodó: a latin gothicus, azaz a „gótokkal kapcsolatos” kifejezésből származik.⁹ Az elnevezés a reneszánsz korban született, és először pejoratív értelemben használták a sötétnek vélt középkor művészetére, az antikvitás emlékeit elpusztító gót barbárokhoz társítva azt.

A gótikát azonban legalább annyira kell európainak tekintenünk, mint az azt megelőző romanikát vagy az azt követő reneszánszt. A gótika mozgatórugója a gazdasági átalakuláson, a polgárosodáson alapuló fejlődési vágy volt, amely részben az égbe törő, de mindeközben mind könnyebbé váló építészeti stílusban fejeződött ki. Az újdonságra törekvő (csúcsíves) szerkezetiséget a legmegfoghatatlanabb elem, a fény tette értelmezhetővé. Ha jobban meggondoljuk, a XX. századi modern építészet alapelemei között ezek is megtalálhatók: a pillérvázassá könnyebbé váló szerkezetnek köszönhető szabad alaprajz és a korlátlanul beengedhető fény imádata.

A modernhez köti a gótikát a stílus megteremtőjének, Suger apátnak a jelmondata is: novum contra usum, azaz az új (szeretete) a (korábban) használatos helyett. Mai tudásunk szerint az általa tervezett, de mára már csak többszörösen átalakított állapotban megtekinthető Saint Denis apátság templomra használták először a modern kifejezést építészeti értelemben. Az ő személye ezen túl is több szempontból érdekes, mivel nemcsak építészként alkotott nagyot, hanem egyházfilozófusként, politikusként, sőt életrajzíróként is. Hatott rá Dionüsziosz Areopagitisz miszticizmusa, de közben a valóság teljes megismerésének követelményéről beszélt. Szerinte az emberi értelem az igazhoz csak az anyagi világ által juthat el, a földöntúli szépségről csak a földön elérhető legnagyobb szépség adhat megközelítő fogalmat. Suger apát példaképe Salamon, a Templom építője volt, vezéreszméje pedig a „dilectio decoris domus Dei”, az Isten házának szépségé-

ben való gyönyörködés. Bár ő maga egyszerű és mértékletes életet élt, a kolostort fényűző módon alakította át, amivel a kor másik nagy formátumú egyházi személye, Clairvaux-i Szent Bernát bírálatát vonta magára.

A gótikát csak a XIX. században értékelték át, addig lenézett stílus volt. Ekkorra alig maradt ilyen stílusú épület a Kárpát-medencében, de a majdnem ezeréves történelmünk felértékelődése okán „igény lett volna rá”. Henszlmann Imre a neogót stílust tekintette a lehetséges magyar nemzeti stílusnak. Az MTA épületét is ilyen stílusban akarta a pályázókkal megterveztetni, sikertelenül. A legnagyobb építészeink által tervezett századfordulós purista műemlék-felújítások a gótikusnál is gótikusabb épületeket eredményeztek (lásd Mátyás-templom), és máig hatóan meghatározzák épített örökségünk – közízlés általi – értékelését.

A gótika után a reneszánsz ismét az inga visszalendülését hozta, az antikvitás újbóli felértékelődését, de már a romanikától merőben eltérő módon. Az életet az ókorral szemben nem siralomvölgynek tartják, hanem gazdag és értékes létezésnek. Kétarcú kor volt ez, amely a középkorból fejlődött ki, mégis az ókort utánozta. Miközben minden megújult: a vallás, a tudomány és az emberkép, a művészetében mégis a távoli múltba nyúlt vissza, Róma és Görögország romokban álló, elfelejtett épített és tárgyi örökségéhez.

A reneszánsz újjászületést, megújulást jelentő kifejezése szintén XIX. századi képződmény, ami bizonyítja, hogy a múlt újrafelfedezése korábban természetes, trendbe illeszkedő történés volt, nem kellett külön névvel illetni. Ezt a tendenciát folytatta a barokk után a klasszicizmus, nevében is egyértelművé téve az értékesnek tekintett korszakot. A XX. század elején azonban megérkezett a modernizmus, amely minden eddiginél komolyabban kötelezte el magát az újítás mellett, és végérvényesen vágott el minden múlthoz kötődő szálát, különösen hangsúlyosan az építészet területén.

A posztmodern és a válságok

A maradisággal aligha vádolható, *A város másik oldalán* című podcast szerkesztői nyilatkozták az *Építészfórumon* megjelent interjúban, „hogyminden korszaknak a saját építészeti nyelvén kell beszélnie... de az elmúlt harminc évben mi ez a nyelv, egyáltalán mi ez a korszak? Ez a »poszt-posztmodern«, »késő posztmodern« korszak, amiben élünk, ebben nem látszik – legalábbis az építészetben biztosan nem – hogy mi lenne a korszellem... Nem biztos, hogy a mi korszakunk – az elmúlt harminc-

⁹ Magyar etimológiai szótár. Kézikönyvtár. www.arcanum.com.

A kelet-berlini
Schlossplatz
(Marx-Engels-
Platz), 1980
Fotó:
Vimola Károly
© fortepan

negyven év, vagy akár az azt megelőző időszak – tudott olyan építészeti produkálni, ami a társadalom többsége számára meggyőző lett volna. Azokban a közösségekben, ahova a leggyakrabban járunk, főleg társadalomtudósok vesznek minket körül, és érdekes látni, hogy adott esetben ezeknek a sokszor igen magas absztrakciós szinten gondolkodó embereknek is egyfajta vakfolt az építészet. Sokan azt mondják, hogy a XIX. század végén megáll az, amit ők értékelni tudnak, és amihez kötődni tudnak. Szóval emiatt is fontos a modernizmus kritikája... A modernizmus mint társadalmi projekt befűladt, építészete általában értelmezhetetlen a tömegek számára” – folytatják észrevételeiket.¹⁰

A modernitás szerint a fizika a valóság alapja, a tudomány és a racionalitás szabaddá teszi az embereket, és minden problémára megoldást fog találni rövid időn belül. „A modernitást túláradó önbizalom jellemezte. Hegel szerint a történelem végén élünk, Wittgenstein úgy vélte, hogy a filozófia minden problémáját feloldotta,

Freud pedig azt gondolta, hogy megtalálta minden mentális betegség forrását. Einstein előállt a relativitáselmélettel, és úgy vélte, hogy a mindenség magyarázata karnyújtásnyira van. Egyszerűen úgy tűnt, hogy hihetetlen ütemben oldjuk meg az összes előttünk álló problémát, és a végső igazság már elérhetőnek látszott.

A modernitást a nagy elbeszélések jellemezték minden területen, a társadalomtól és a politikától a filozófiáig és a tudományokig. A modernitás hangneme szinte arrogáns hit volt, az a gög, hogy a modern ember maga az élet csúcsa”¹¹ – írja a *thelivingphilosophy.com* című honlap szerkesztője, James Cussens.

Jos de Mul filozófus a modern lelkesedésről ír, amely az utópizmustól az észbe vetett feltétlen hitig mindent magában foglal. Ezzel szemben áll a posztmodern ironia, amelyet a nihilizmus, a szarkazmus jellemez, valamint a nagy narratívák, a különösen fontos dolgok és az igazság iránti bizalmatlanság. És mindenekelőtt a dekonstrukció.¹² A posztmodernizmus dekonstruálta a modernitást

¹⁰ HULESCH Máté – WINKLER Márk: *A város másik oldalán – Interjú SUDÁR Orsolyával és TAKÁCS Ákossal = Építészfórum*, 2022. február 23.
<https://epiteszforum.hu/a-varos-masik-oldalan-interju-sudar-orsolyaval-es-takacs-akossal>

¹¹ CUSSEN, James: *What is Metamodernism? The era that follows post-modernity*
<https://www.thelivingphilosophy.com/what-is-metamodernism/>

¹² VERMEULEN, Timotheus – AKKER, Robin van den: *Notes on metamodernism = Journal of Aesthetics & Culture*, 2010, Volume 2, Issue 1.

minden állítását, a különböző nézőpontok millió és egy igazságát tárva fel. Az építészet a komoly beavatkozások helyett a komolytalan kijelentések, a funkcionális korlátok helyett a formai kísérletezés, az etika helyett az esztétika megszállottja volt a posztmodern alatt.¹³

A hegeli dialektika nyelvén szólva a modernitás volt az a tézis, amellyel a posztmodernizmus antitézise szembe fordult. A mai emberiség előtt álló kihívásokat sem a modernitás arrogáns optimizmusa, sem a posztmodernitás relativista, sokszorozódó nézőpontjai nem tudják megválaszolni. Napjaink összetett problémáit nem lehet megoldani sem a modernitás merészsége, sem a posztmodernitás árnyaltsága nélkül. Tehát ezeknek az erényeknek az integrációjára van szükségünk, miközben túllépünk az elakadásokon.¹⁴

Természetesen ezek leegyszerűsítő nézőpontot képviselő állítások, de esszenciális helyességük megkérdőjelezhetetlen. Mint ahogy megkérdőjelezhetetlen napjaink bizonytalansága, sóvárgása egy új metanarratíva után. A továbblépés szükségességét két indikátor tette egyértelműen megkerülhetetlenné: a globalizáció és a válságok.

Az internet és a közösségi média meghatározó tényezővé vált az emberek életében. Ez hosszú távon egy nagyobb komplexitású és egzisztenciális mélységű valóság-szemlélet kialakulása felé mutat.¹⁵ A globalizáció gyökeresen átforgatta a gazdasági és társadalmi teret, környezeti katasztrófák, világjárványok és az emberi élet minden területén megnyilvánuló instabilitás jellemzi napjainkat. A fogyasztói társadalom diadalát azonban az erőforrások végességének megértése váltja fel.¹⁶ A technológiai fejlődés csúcának tekinthető mesterséges intelligencia lehetőségeiről és veszélyeiről alig sejtünk valamit. Eközben tipikusan premodern események, klasszikus nemzetállamok közötti, illetve vallási alapú összetűzések, sőt, területfoglaló vagy legalábbis befolyási övezet átalakító háborúk időszaka a mienk, több mint harminc évvel Fukuyama már említett gondolatainak megjelenése után.

Ezek fényében talán természetes, hogy új keretrendszer definiálására törekszik a poszt-posztmodern kor embere. Az erre született magyarázatok a hipermodern, a digimodernizmus és/vagy pszeudomodernizmus, az automodernizmus címkéi alatt futottak több-kevesebb érvényességgel.¹⁷

Metamodern

Timotheus Vermeulen és Robin van den Akker a *Notes on metamodernism* című, 2010 októberében a *The Journal of Aesthetics and Culture* című periodikában megjelent tanulmányában azt állította, hogy „a relativizmus, az irónia és a hamisítványok (pastiche – a szerző) posztmodern kultúrája” véget ért, és helyébe egy olyan érzékenység lépett, amely az elkötelezettséget, az érzelmeket és a történetmesélést hangsúlyozza „ironikus őszinteséggel”.¹⁸ Ezt az érzékenységet „a tipikusan modern elkötelezettség és a kifejezetten posztmodern távolságtartás közötti ingadozás jellemzi. Ezt az érzésszerkezetet metamodernizmusnak fogjuk nevezni.”¹⁹

„Ontológiai a metamodernizmus a modern és a posztmodern között ingadozik. A modern lelkesedés és a posztmodern irónia, a remény és a melankólia, a naivitás és a tudás, az empátia és az apátia, az egység és a pluralitás, a teljesség és a töredezettség, a tisztaság és a kétértelműség között ingadozik. Valójában a metamodern azáltal, hogy ide-oda vagy oda-vissza ingadozik, a modern és a posztmodern között közvetít. Vigyázni kell azonban, hogy ezt az oszcillációt ne egyensúlyként gondoljuk el; inkább egy inga, amely 2, 3, 5, 10, számtalan pólus között leng. Minden alkalommal, amikor a metamodern lelkesedés a fanatizmus felé lendül, a gravitáció visszahúzza az irónia felé; abban a pillanatban, amikor az irónia az apátia felé lendül, a gravitáció visszahúzza a lelkesedés felé.

Ha leegyszerűsítve az idealizmussal és az eszmékkel szembeni modern szemléletet fanatikusnak és/vagy naivnak, a posztmodern gondolkodásmódot pedig apatikusnak és/vagy szkeptikusnak lehetne jellemezni, akkor a jelenlegi generáció hozzáállása – mivel ez egy generációhoz kötött hozzáállás, nagyon is az – egyfajta tájékozott naivitásként, pragmatikus idealizmusként fogható fel.”²⁰

Ahogy Hanzi Freinacht politikai filozófus, történész és szociológus megjegyzi a politikai metamodernizmusról szóló könyvében: „a metamodernizmus minőségileg nagyon-nagyon különbözik a posztmodernizmustól: elfogadja a haladást, a hierarchiát, az őszinteséget, a spiritualitást, a fejlődést, a nagy elbeszéléseket, a pártpolitikát...”²¹

Kim Levin kritikus szerint a metamodern oszcillációnak „magában kell foglalnia a kétséget, valamint a re-

¹³ *Metamodern Architecture – Architecture* (by Editorial), 2011. december 9.

<https://www.metamodernism.com/2011/12/09/metamodern-architecture/>

¹⁴ CUSSEN: *i. m.*

¹⁵ FREINACHT, Hanzi: *What is Metamodernism?* <https://metamoderna.org/metamodernism/>

¹⁶ DANILOVA, Elina – BAKSHUTOVA, Daria: *Metamodernism: The Phenomenon of Memory as Part of an Architectural Concept*, 3rd Inter-

national Conference on Architecture: Heritage, Traditions and Innovations, Moszkva, 2021.03.09–10.

¹⁷ VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2010)

¹⁸ Metamodernism <https://en.wikipedia.org/wiki/Metamodernism>

¹⁹ VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2010)

²⁰ Uo.

²¹ FREINACHT, Hanzi: *The Listening Society. A Metamodern Guide to Politics. Book One (Metamodern Guides)*. Metamoderna, 2017

ményt és a melankóliát, az őszinteséget és az iróniát, az affektust és az apátiát, a személyeset és a politikát, a technológiát és a technét”.²²

A fogalom magyarázata Vermeulen és van den Akker idézett tanulmányában az alábbi: „Szó szerint a metaxis (μεταξῆ) kifejezés »között«-ként fordítható. Platón és később Eric Voegelin német filozófus révén azonban a létezés és a tudatosság tapasztalatához kapcsolódik. Voegelin a következőképpen írja le a metaxist: »A létezésnek a köztes, a platóni metaxisz struktúrája van, és ha valami állandó az emberiség történetében, akkor az az élet és halál, halhatatlanság és halandóság, tökéletesség és tökéletlenség, idő és időtlenség, rend és rendezetlenség, igazság és valótlanosság, értelem és értelmetlenség közötti feszültség nyelve...«²³

A metamodernizmus nem utasítja el sem a posztmodernizmus, sem a modernizmus, sem a klasszikusok stratégiáit vagy taktikáit. Éppen ellenkezőleg, a metamodernizmus magában foglal minden valaha létező gyakorlatot és eszmét. Míg azonban a posztmodernizmus iróniával fordult a múlt felé, paródiákat alkotva a kanonikus tárgyakból és fogalmakból, a metamodernizmus gondosan összegyűjt minden maradványt és töredéket, hogy újraértelmezze azokat, és egy új egészet állítson össze belőlük.²⁴

Az új egész összeállításának eszköze pedig nem más, mint a dekonstrukció, de nem a posztmodern pusztító attitűdjével, hanem egy új, rekonstruktív szemlélettel. „A perspektívák közötti váltogatással még a totalításokat is lazán tartjuk a pluralitás fényében – de nem annyira lazán, hogy a posztmodernitás cinizmusának és radikális relativizmusának engedjünk. Ez lehetővé teszi, hogy a metamodern ismeretelmélet a posztmodern dekonstrukción túl, az új dekonstrukció révén új, rekonstrukciós törekvések felé haladjon.”²⁵

Mindezekon túl Vermeulen és van den Akker a romantikus érzékenység visszatérését is a metamodernizmus egyik fő jellemzőjeként tételezték: „Isaiah Berlin, korunk egyik legügyesebb kritikusa a romantikus világnézetéről megjegyezte, hogy a romantika, röviden szólva, egység és sokféleség. Hűség a partikulárishoz... és egyben a körvonalazódás titokzatos, kínzó homályossága. Szépség és csúfság. A l'art pour l'art és a művészet mint a társadalmi megváltás eszköze. Erő és gyengeség, individualizmus és kollektívizmus, tisztaság és korrupció, forradalom és reakció, béke és háború, életszeretet és halálszeretet” – írják tanulmányukban.²⁶

A jelenleg az interneten elérhető publikációk, tanulmányok fényében azonban már a metamodern gondolatokon belül is tapasztalható egyfajta kettősség. A talán legegyszerűbben nyugatnak nevezhető, az alapítók közvetlen követőikhez köthető irányzat nem feltétlenül lát a modern elé, még ha fogalmi eszközkészletében ez a törekvés szerepel is. Legfontosabb kifejezésük az „érzésszerkezet”, amely az egyéni szubjektum elsődlegességét, illetve a konstruktív hozzáállást sugallja.

A *metamodernism.com* szerkesztősége által jegyzett tanulmány szerint: „A társadalmi reformok menetrendjével való kortárs elköteleződés azonban nem a buzgó elkötelezettséghez való visszatérés (modern) vagy a kiszámított opportunizmus folytatása (posztmodern), hanem valami egészen más. Talán Bjarke Ingels építész szavaival élve ezt a legjobban pragmatikus utópiaként, pontosabban fenntartható hedonizmusként lehetne leírni. Ez a tendencia sem a szigorú funkcionalizmushoz való visszatérést (modern), sem a határtalan formalizmus folytatását (posztmodern) nem jelzi, hanem a cselekvés, a létrehozás és a gondolkodás új módozatai felé mutat, amelyek e pólusok között ingadoznak...

Az építészetben a közelmúltban az új komolyság iránti érdeklődés – vagy az erre való hivatkozás – olyan személyekkel kapcsolatban jelent meg, mint Caruso St. John, David Chipperfield és a veterán építő Peter Zumthor... Közös bennük a meglehetősen visszafogott, ha nem is ünnepélyes formatervezés (szemben a hivalkodó ikonokkal), a hagyományok tisztelete (szemben a pastichével) és a kézművesség hangsúlyozása (szemben a »sztárcsillárúval«)... Együttesen... a józanság esztétikája a kézművészet etikájával és az ökológia esztétikája a fenntarthatóság etikájával párosulva a legnyilvánvalóbb jelek arra, hogy az építészeti tájat már nem lehet posztmodernnek nevezni.”²⁷

Ehhez képest az egyszerűség kedvéért keletinek nevezhető út a helyit és az őshonosnak tekinti elsődlegesnek, azaz messze a modern elé lát. Hivatkozási alapja innen ered, és a közösségi alapú emlékezetet szolgálja. Ahogy a hivatalos és igen alapos Wikipédia-oldal fogalmaz: a metamodern gondolkodás „egyszerre tartalmaz őshonos, premodern, modern és posztmodern kulturális elemeket, és így egyszerre nyújt társadalmi normákat és erkölcsi szövetet az intimitás, a spiritualitás, a vallás, a tudomány és az önfeltárás számára.”²⁸

Ezt a keleti gondolkodásmódot a Samarai Egyetem két kutatónőjének tanulmánya fogalmazza meg a legjobban,

²² Metamodernism <https://en.wikipedia.org/wiki/Metamodernism>

²³ VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2010)

²⁴ DANILOVA–BAKSHUTOVA: *i. m.* (2021)

²⁵ DEMPSEY, Brendan Graham: *Metamodernism: A Synthesis, From Art to Philosophy to Complexity Theory, Deepening Layers of Analysis*, 2023.

július 12. <https://brendangrahamdempsey.substack.com/p/metamodernism-a-synthesis>

²⁶ VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2010)

²⁷ *Metamodern Architecture – Architecture. i. m.* (2011)

²⁸ Metamodernism <https://en.wikipedia.org/wiki/Metamodernism>

amiből érdemes hosszabban idézni. „A modernizmus pozitívizmusa és a posztmodern ironia állandó innováció iránti vágyát felváltotta a minden fennmaradt töredékhez való elkötelezett viszonyulás és a különböző korszakok rétegeinek anyagiasítására irányuló vágy...

A metamodernizmus számára fontos az őszinteség és a komolyság. Minden, amit az emberiség valaha is létrehozott a kultúrában és a művészetben, felhasználható egy metamodern projekthez. A tudatos fogyasztás, a másodlagos felhasználás lett az új normális. Az ökotudatosság a kultúrát is érinti. De van egy másik fontos, az elmúlt negyedszázadban kialakult irányzat is, amely a metamodern paradigma kialakulását és érzésszerkezetét erősen befolyásolta. Ez az irányzat az emlékezet jelenségének kezelése a kortárs kultúrában... Az 1990-es évek végétől kezdve az emlékművek szerepének felértékelődése elsősorban a politikai változásokhoz – a kétpólusú világ megsemmisüléséhez és a keleti blokk országainak történelmi emlékeztékének helyreállításához – kapcsolódik. A globalizációs folyamatok, amelyek intenzív migrációs mozgásokhoz, a helyi kultúrák és nemzetek pusztulásához, valamint a területek identitásvesztéséhez vezettek, a második fontos tényezőt jelentették. Ezekre a folyamatokra válaszul ellentétes irányzatok alakultak ki: az elpusztítottak helyreállítása, az elfeledettek visszatérése, a genealógia felépítése.

A múzeumok száma óriási ütemben növekszik. Mindent archiválnak, amit archiválni lehet. A számítástechnikának köszönhetően ez a folyamat mindenki számára hozzáférhetővé vált...

A történelemmel ellentétben azonban, amely szigorú tudományos diszciplína marad, az emlékezet lehetőséget ad az érzelmek és a viszonyulás kifejezésére... Az emlékezet állandóságot teremt, ami manapság a legkívánatosabb tulajdonság. A klasszikus építészet hagyományosan a memória funkcióját látta el. Az építészeti metamodernizmus teljes komolysággal állítja vissza ezt a funkciót...

A történelmi épületek lerombolása a késő modernizmus időszakában magával hozta a történelmi központok újjáteremtésének és az örökség megőrzésének alternatív irányzatát. A metamodernizmus azonban az emlékezet materializálása iránti szenvedélyét kiterjeszti a múlt minden nyomára, függetlenül attól, hogy azok a valóságban vagy az emlékezetben maradtak-e fenn. Fontos az emlékezés és az emlékezés folyamatainak elindítása, és ez ahhoz vezet, hogy az emlékezés jelensége az építészeti koncepció részévé válik... Egy olyan korban, amikor a számítógépes technológiának köszönhetően az építészetben bármilyen forma megvalósítása lehetővé válik, a kontúr nélküli formák alternatívája az építészeti visszatekintés, amelyet a meglévő valóságban való gyökerezés vágya és

Humboldt
Forum
és a berlini
katedrális,
2023
Fotó:
Arild Vågen
© Wikimedia
Commons

a tárgy »kézműves« minőségének hangsúlyozása okoz... A megőrzés mellett lehetőség van az identitás »újra fel-találására« is, amelynek célja az iparosodás és urbanizáció globális folyamatai által okozott történelmi hibák és veszteségek korrigálása...

A régít és az újat ötvöző tárgyak lehetővé teszik számunkra, hogy magabiztosabban lépünk a jövőbe, mert megmutatják, hogy a történelmi töredékek még akkor is tovább léteznek és fejlődnek, ha már elvesztették jelentőségüket, elpusztultak vagy elnéptelenedtek...

A konkrét helyekhez és közösségekhez kapcsolódó emlékezés példái inkább a jelen jobb megértésére törekednek, mint arra, hogy a jövő utódai számára képet teremtsenek, ahogyan azt a múltbeli korszakok példái tették.²⁹

Hallatlanul fontos, mondhatni, felszabadító gondolatok, amit kiegészíthetünk azzal, hogy „a komolyság, a naivitás, az idealizmus és az őszinteség korántsem csak a modernizmus jellemzői. Sőt, a tradicionalizmushoz képest a modernizmus maga is szkeptikus, cinikus és reflektív. A metamodernizmus tehát talán nem csupán a posztmodern és a modern viszonyát jelenti, hanem a premodern érzékenység naivabb formáit is.”³⁰

Jason Ānanda Josephson Storm a *Metamodernism: The Future of Theory* című kötetében így fogalmaz erről: „A helyett, hogy választanánk a modernizmus teremtés totalizálása és a posztmodern dekonstrukciója között, a rekonstrukcióra törekedhetnénk, azaz a valóság számos kritizált és dekonstruált részének új egészekké való összeillesztésére. És ahelyett, hogy a modernitás – nagyrészt mitologikus – nagy elbeszéléseinek kétes állításai és a posztmodernizmus különböző értelmezésekre, kisebb elbeszélésekre és ezáltal töredezett történelmi tudatra helyezett hangsúlya között választanánk, az új perspektíva megkísérelhetné a sok értelmezést és kisebb elbeszélést egy átfogó elbeszéléssé, egy úgynevezett »metanarratívává« összehangolni...”³¹

Ennek az új metanarratívának az alapja „a posztmodern relativizmuson, cinizmuson és nihilizmuson túl egy olyan érzékenység felé halad, amely az ironia eszközeivel tér vissza az őszinteséghez, új naivitásra tesz szert még a hiperinformáltság után is, és óvatos pragmatizmusból kiindulva erősíti meg az idealista törekvéseket.”³² Ezeket az építészeti tetteket „nem lehet a modern vagy a posztmodern fogalmaival leírni, hanem a neoromantikával kifejezett metamodernitásként kell felfogni. Ha ezek a művészek visszatekintenek a romantikára, az nem azért van, mert egyszerűen csak nevetni akarnak rajta (paródia),

vagy mert sírni akarnak utána (nosztalgia). Ehelyett azért tekintenek vissza, hogy újból érzékeljék a jövőt, amelyet elvesztettek a szemük elől. A metamodern neoromantikát nem pusztán újra-sajátításként kell értelmezni, hanem újra-jelölésként: ez »a hétköznapi újra-jelölése jelentőséggel, a hétköznapi titokzatossággal, az ismerős ismeretlen látszatával, a véges végtelen látszatával.«³³

Mindenki számára érthető, plasztikus képpel kifejezve a fentieket: ma nem kell azon meglepődni, ha Berlin közepén, az egykori pártházban kizárólag angolul beszélnek, és a korábbi funkcióval teljesen ellentétes tevékenység zajlik a műemléki hűséggel megőrzött eredeti, szocialista épületben. És előfordulhat az is velünk, hogy ha Erich Honecker egykori pártfőtitkár egykori irodájából az egyik irányba tekintünk ki, akkor a felesége által a 80-as évek elején ültetett, ma műemléki védeltséget élvező rózsatöveket látunk, de ha a másik irányba tekintünk, akkor egy majd’ százötven éves épület tekint vissza ránk, még ha mai fizikai valójában alig öt éve létezik is. Ezek fényében maradinak és cinikusnak tételezhető az a sokszor hallott provokatív kérdés, hogy ha százéves házakat építünk vissza, akkor miért nem közlekedünk hintókon és világítunk gyertyával.

Ugyanakkor azt is meg kell említenem, hogy Makovecz Imre – meglehetősen ökológikus és ökonomikus – faszeretete cinikus támadásoknak volt kitéve még a közelmúltban is, miszerint egy-egy épületéhez egész erdőket kellett kivágni (ha-ha-ha). Ennek fényében mit mondunk ma arra, hogy napjaink egyik leginkább jövőbe mutató építőanyaga a fa. Falakat, födémeket és tetőfödémeket építünk tömörfából. Ennek használata kettős ökológiai előnnyel is jár, mivel a kivágott fa a légköri szén-dioxidot hosszú távon tárolja, ugyanakkor a faszervezetek előállításához jóval kevesebb energia szükséges, így az úgynevezett ökológiai lábnyoma is jóval kisebb a modernitás kora óta hagyományosnak tekintett építőanyagokhoz, azaz a betonhoz és az acélhoz képest. A példák hosszasan sorolhatók, de a lényegét a Metamodern Manifesto utolsó bekezdése mindennél jobban fejezi ki: „Ideológiai kötöttségektől mentes pragmatikus romantikát javasunk. Így a metamodernizmust úgy kell meghatározni, mint az ironia és az őszinteség, a naivitás és a tudás, a relativizmus és az igazság, az optimizmus és a kétség közötti és azon túli higanys állapotot, amely a különböző és megfoghatatlan horizontok sokféleségére törekszik. Előre kell mennünk, és oszcillálnunk kell!”³⁴

²⁹ DANILOVA–BAKSHUTOVA: *i. m.* (2021)

³⁰ DEMPSEY: *i. m.* (2023)

³¹ STORM, Jason Ānanda Josephson: *Metamodernism. The Future of Theory*. Chicago. University of Chicago Press, 2021

³² DEMPSEY: *i. m.* (2023)

³³ VERMEULEN–AKKER: *i. m.* (2010)

³⁴ TURNER, Luke: *The Metamodernist Manifesto*, 2011
<http://www.metamodernism.org/>